

3.1.2002 Aulis Tenkanen

TENNILÄN, RAISION, KALLIALAN (TYRVÄÄN), SAVON JA VIIPURIN KARJALAN KESKIAIKAISISTA LUKKAREISTA

Lucas Lukari Keikilästä on mainittu Tennilän hallintopitäjässä 10.2.1459 pidettyjen, mm. Tennilän kylän piirirajaa käsittelevien verokäräjien lautamiehenä, yhtenä kahdestatoista (*Hausen 1881-1883, s. 29*).

Käikälän (ilm.sama kuin Keikilä) neljänneskunta käsitti vuoden 1539 maakirjan mukaan 13 kylää, mm. Käikälän ja Kosken kylät. Nämä sijaitsivat nykyisen Hämeenkosken (ent. Koski H.I.) kunnan alueella. Käikälän talon etäisyys Kosken kylän keskustasta on runsas kilometri. Nykyään kylät erottaa toisistaan Kurjalan kylä, jota vuoden 1539 maakirja ei vielä tuntenut. Siellä sijaitsi myöhemmin mm. Lukkalan rälssitila (*Voionmaa 1924, s. 70*); tilan nimi juontunee Luukkaasta.

Kosken kylässä sijaitsi vanha pakanallinen palvontatila, joka kristinuskon tullessa Hämeeseen joutui kirkolle. Koski on vuonna 1407 mainittu oikeuspitäjänä; keskiaikaisen kirkon on arveltu sijainneen juuri tällä tilalla (*Voionmaa 1924, s. 69*). Osasta tilaa muodostui virkatalo, jota on kutsuttu Lukkarin taloksi (Klåckare bohl tms), Lukkarilaksi ja Lukkalaksi. V. 1632 virkatalo oli merkitty maakirjaan kahden äyrinalan kokoiseksi, mutta ilman manttaalia. V. 1936 se merkittiin maarekisteriin kruununluonteisena maatilana n:o 8, manttaaliltaan 0,1183. Myöhemmin siitä muodostettiin Koskela-niminen rekisteriyksikkö. (*Jurva 1942, s. 40-44, 78*).

Hämeessä henkilön ristimänimeen liittyvä lisänimi ei ollut yleensä perinnöllinen - usein se viittasi vain hänen asuintaloonsa. Siitä päätellen *Lucas Lukarin* asuintalon nimi olisi voinut olla Lukkari. Lukkari, Lukari, Klockare, Klåckare tms. esiintyykin, tosin vasta vuosisatoja myöhemmin, talon nimenä useiden seurakuntien vanhojen historiakirjojen tietokannassa (HisKi). Jos kuitenkin Lukari on viitannut ao. henkilön tai hänen isänsä ammattiin, hän on voinut asua muuallakin kuin Kosken kylän Lukkarin talossa. Ainakin Sääksmäen kihlakunnassa 1500-luvun asiakirjoissa esiintynyt henkilön lisänimi klockare tms. viittasi itse asiassa useimmiten ao. henkilön ammattiin eikä talon nimeen (ks. *Suvanto 1995, s. 197-203*).

Jo keskiajalla kirkonkellojen soittajasta käytettiin ruotsinkielellä nimitystä *klockringare*, josta pian muodostui lyhennös *klockare* ja tästä suomenkielinen muunnos *lukkari*. Katolisena aikana lukkari oli Ruotsissa ja siihen kuuluneessa osassa maatamme alunperin yleensä alemman asteen vihkimyksen saanut henkilö, papin lähinnä liturginen avustaja, joka myös soitti kelloja, avasi ja sulki kirkon ovet sekä vastasi kirkon ja sen irtaimiston hoidosta; esimerkiksi Turun tuomiokirkon lukkarilla saattoi olla tällainen vihkimys (*Otavan Iso Tietosanakirja, hakusana kanttori*), vaikkei tuomiokirkon kirkkolaki sitä enää 1470-luvulla vaatinutkaan (*Suvanto, 1995, s. 198*). Siitä päätellen, että *Lucas Lukari* oli maallikkojäsenistöstä koostuvan käräjälautakunnan jäsen, hän ei kuitenkaan kuulunut hengelliseen säätyyn. Koska hän esiintyi lautamiehenä nimenomaan kylien välistä rajaa koskevassa asiassa, on ilmeistä, että hän kuului Tennilän pitäjän arvostettuihin, vähintään kohtalaisen varakkaisiin talonpoikiin. Maaseudulla oli viimeistään 1400-luvun puolivälistä keskiajalla tavallista, että lukkarin tehtäviä hoiti omassa talossaan asuva talonpoika, jonka osallistuminen liturgiaan jäi taidoista riippuen vähäiseksi tai kokonaan pois; sen sijaan hänen oli kellojen soiton ja kirkonvartijan tehtävien lisäksi yhdessä mahdollisen vaimonsa kanssa avustettava pappia taloudenhoidossa. (*Pirinen 1991, s. 161; Jalkanen 1986, s. 1-3*). Sellaisilla paikkakunnilla, joilla sijaitsi vain ns. seutukirkko, kappeli- eli kyläkirkko tai "ratsukirkko" ilman omaa pysyvää pappia, lukkarin tärkeänä tehtävänä oli myös huolehtia pappien vierailuun liittyvästä majoituksesta ja kestityksestä. *Voionmaa (1924)* mainitsee Kosken yhtenä esimerkkinä juuri sellaisesta kirkosta, johon liittyi erityinen lukkarin palkkatalo. (s. 69-70, 96-97). Lisäksi hän mainitsee ainakin viisi vastaavaa esimerkkiä muualta: Uudenkirkon (myöh. Kalanti) Kodialan, Lemun, Karjalohjan, Nurmijärven ja Lopen (s. 8-9, 24, 41, 54, 65).

Savosta esim. Kerisalo nykyisessä *Joroisten kunnassa* voidaan mainita esimerkkinä paikkakunnasta, jolla on saattanut keskiajan lopulla sijaita rukoushuone. Siihen viittaisi vuoden 1561 verollepanomaakirjassa Keriharjun neljänneskunnassa tiluksen nimi *Kirkonkangas* (myöh. Kerisalo n:o 14:n tiluksia). Samasta neljänneskunnasta on jo vuoden 1541 verokirjaan kirjattu *Pekka, Tahvo* ja *Olli Lukkarinen* (ks. *Grotenfelt 1931, s. 18, 342, 355, 375, 501; Soininen 1952, 54*), joiden esi-isällä on saattanut olla jotain tekemistä Keriharjun rukoushuoneen talonpoikaislukkarin kanssa - ellei sukunimellä sitten ollut jonkinlaista yhteyttä Viipuriin, Jääskeen, Sääminkiin, Juvalle tai Mikkeliin keskiajalla rakennetun katolisen kirkon lukkariin.

Myös *Kangasniemen kunnan* alueella olisi perimätiedon mukaan ollut pieni rukoushuone samalla harjulla, jonne kirkkokin rakennettiin (*Laitinen 1875, s. 3*). Tällaista käsitystä näyttäisi ensi silmäyksellä tukevan myös se, että *Lukkarisen Lauri ja Pekka* esiintyvät paikkakunnalla jo vuoden 1541 verokirjassa (*VA 6133, s. 45, Pirinen 1982, s. 787, Manninen 1953, s. 72*). Mutta kun he myöhempien verokirjojen valossa eivät näytä olleen veljeksiä, sukunimi lienee syntynyt jo niin varhain, että paikkakunnalla tuskin oli vielä silloin riittävää väestöpohjaa rukoushuoneelle ja sen lukkarille. Sen vuoksi on uskottavampaa, että *Kangasniemen Lukkariset* ovat, kuten valtaosa pitäjän alkuperäisestä väestöstä, lähtöisin Savilahden kirkkopitäjän eli nykyisen Mikkelin ja mahdollisesti Viipurin-Jääsken suunnalta ja saaneet nimensä suku- tms. yhteydestä katolisen kirkon lukkariin.

Mutta palatkaamme *Lucas Lukariin*. Joku saattaisi arvella, että *Lukari* ei viittaisikaan suomenkieliseen sanaan lukkari, vaan vierasperäiseen sukunimeen *Lukari, Lukaris* (esim. kreikkalainen ortodoksiteologi ja Konstantinopolin patriarkka 1500-1600-luvulta) tai esim. nimeen *Lucar, Lucaris* (tarkoittaa munkkilatinassa näyttelijän palkkiota) tms. Mutta esimerkiksi *Turun tuomiokirkon mustassakirjassa* (*Hausen 1890*) on kopioita maa-asioihin liittyvistä asiakirjoista vuosilta 1462-77, joissa ilmeisesti sama Maskun kihlakunnan (asiayhteydestä päätellen talonpoikainen) lautamies on kirjattu nimillä *Jussi Lukkare, Jösse Luckar, Jonis klockare ja Jussi Lytære*; tässä tapauksessa parhaalta suomennokselta vaikuttaisi *Jussi Lukkari*, joka tunnettiin myös varhaiseen ruotsalaisasutukseen viittaavalla lisänimellä (*Lytære* johtunee muinaisruotsalaisesta miehennimestä *Liuter*). Luontevaa olisi tulkita myös *Lukari* *Keikilästä* sanoilla *Lukkari Keikilästä*.

Lucas Lukarin perhesuhteista tai jälkeläisistä ei ole em. asiakirjoissa minkäänlaista merkintää. Myöskään hänen isänsä nimeä ei ole mainittu. Muissa Tennilän käräjistä säilyneissä pöytäkirjoissa hän ei esiinny.

Kun *Lucas Lukaria* jotkut ovat pitäneet Raision ja Kallialan (myöh. Tyrvää) lukkarien isänä, tarkastellaan seuraavassa myös näiden seurakuntien lukkareita.

Jussi Lukkari mainitaan Raision historiikissa (*Kivikoski ym. 1960: s. 66*) *Juha Lukkarin* nimellä Raision pitäjän Kuloisten kylässä sijaitsevan Lukkarin talon isäntänä v. 1449-1488. Aikaisemmat isännät olivat hänen kaimansa *Juha Lukkari* 1426-1449, *Heikki Lukkarinpoika eli Lukkari* 1426-1449 ja ilmeisesti tämän isä *Niilo Lukkari*, joka on mainittu Turun tuomiokirkon mustassakirjassakin *Nicolauksen*, Raisiosta kotoisin olevan "vanhan kellonsoittajan" nimellä vuodelta 1416 olevassa latinankielisessä asiakirjassa. *Jussi Lukkarin* isän nimeä ei ole mainittu, mutta on luontevinta olettaa, että hän oli talon edellinen isäntä. Ainakin *Niilo* oli ilmeisesti aito maallikkolukkari ja perheellinen. Turun tuomiokirkon mustastakirjasta löytyy muitakin maalaisseurakuntien maallikkolukkareita, jotka olivat avioituneet.

Kallialan (myöh. Tyrvää) seurakunnan kirkontileihin (*Hausen 1881-1883*) on viimeistään 1468 kirjattu Kallialan kylästä mm. *Juha Lukkari (johan clockare)*, jaksolla n. 1468-1488 Kallialan kylästä mm. *Pietari lukkari (Peder, Petrus, clockare, clokkare, klockare, luccari, lukkari)*, jaksolla n. 1468-1490 *Lauri lukkari* (samalle riville kuin *Peder luccari Laurens frater* eli veli, *Lauri clockare, luccari, lukkari*,). V. 1490 mainitaan *Olli lukkari (olaff luccari)* sekä 1516 *Jussi lukkari (ions clockare)* ja *Jaakko lukkari (iacob lwckarj)*. Heidän perhesuhteistaan ei ole merkintöjä, ei myöskään

heidän isästään. (*Ojansuu 1914*, s. 33; BFH:n sivulta 362 löytyvän vuosimerkinnän 1511 tulkinta teoksessa *Suvanto 1973*, s. 341).

Lukkarinvaalista kirkkokaari sääti, että pitäjän miehet (lähinnä talonpojat) ja pappi yhdessä ottivat lukkarin ja erimielisyyden sattuessa pitäjänmiesten kanta voitti (*Pirinen 1991*, s. 161). On selvää, että tehtävään ei valittu miestä, joka ei nauttinut talonpoikien kesken laajaa luottamusta.

Viipurin seudun Karjalasta on Suomen nimiarkistoon poimittu vuoden 1543 voudintileistä Viipurin linnan lähipiiristä *Lasse klochare* ja Jääsken pitäjistä *Joan eli Juhana/Juntti luckarin(en)* ja *petar eli Pietari luckarin(en)*. Tennilän *Lucas Lukarin* mahdollinen sukuyhteys Raision ja Tyrvään Lukkareihin sekä edelleen Viipurin Karjalan ja/tai Savon Lukkareihin/Lukkarisiin on vailla todisteita. Kun seurakunnan lukkarin pätevyysvaatimukset olivat maaseudulla varsin kohtuulliset, ei varmaankaan yleensä esiintynyt tarvetta hakea sellaista asianomaisen kirkkopitäjän ulkopuolelta. Oletamus, että Raision tai Kallialan seurakunnan lukkari olisi ollut Tennilän *Lucas Lukarin* poikia, ei edellä esitettyjen tietojen valossa vaikuta uskottavalta. Se ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö *Lucas Lukarilla* olisi voinut olla jälkeläisiä siinä missä muillakin eri pitäjissä lukkarin tai Lukkarin, Lukkarlan tms. taloissa asuneilla keskiaikaisilla talonpojilla. Sen sijaan olisi poikkeuksellista, että läntisen nimikulttuurin alueella talonpojan lisänimi olisi jo 1400-1500-luvulla muuttunut perinnölliseksi, esim. Lukkariksi tms. Tarkasteltaessa lisänimen jatkuvuutta ei ainakaan Sääksmäen kihlakunnassa 1500-luvulla mainittujen useiden lukkarien lähimmille jälkipolville mainita muodostuneen sukunimeksi Lukkari, Lukkarila, Lukkarinen tms. (ks. *Suvanto 1995*, 257-258). Esimerkkinä talon nimen ja isännän lisänimen poikkeavuudesta toisistaan mainittakoon, että Sääksmäen kirkkopitäjän Liattulassa oli 1500-luvulla Lukkarlan talo, jonka isäntänä toimi ainakin v. 1502 *Antti Jussinpoika Kiiliä* ja vuodesta 1545 lähtien *Tuomas Laurinpoika Kiiliäinen* eli *Lukkarlan Tuomas*, mutta kenenkään isännistä ei tiedetä toimineen lukkarina (*Suvanto 1994*, s. 200, 349).

Lähteitä

- Grotenfelt, N. Karl, 1931: Joroinen I.
Hausen, Reinhold 1881-1883: Bidrag till Finlands historia I (BFH).
Hausen, Reinhold (toim.) 1890: Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok.
Jalkanen, Kaarlo 1986: Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1721-1809.
Jurva, Aura 1942: Kosken pitäjän vaiheita.
Kivikoski, Ella ym. 1960: Raision historia.
Laitinen, H. 1875: Kertomus Kangasniemen pitäjistä Mikkelin läänissä.
Manninen, Antero 1953: Kangasniemen historia I.
Ojansuu, Heikki 1914: Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit vv. 1469-1524. Kielellisiä huomioita ja nimiluettelo.
Otavan Iso Tietosanakirja 1962.
Paasonen, Julius 1889: Muinaisjäännöksiä ja -muistoja Mikkelin kihlakunnassa.
Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja X.
Pirinen, Kauko 1982: Savon historia II.1.
Pirinen, Kauko 1991: Suomen kirkon historia I.
Soininen, Arvo M. 1954: Rantasalmen historia
Suomen nimiarkisto, Viipurin Karjalan kokoelma v. 1541-1571. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
Suvanto, Seppo 1973: Satakunnan historia III.
Suvanto, Seppo 1995: Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa.
VA 6133: Savon verokirja vuodelta 1541, mikrofilmi ES 941. Kansallisarkisto.
Voionmaa, Väinö 1924: Keski- ja myöhäiskeskiajan maaseutukirkkojemme maanomistukset. Aikakauskirjassa Historiallinen Arkisto XXXI:1.